

ДРАГОЉУБ Д. ЈОВАШЕВИЋ

ГУСЛАРИ И ГРАДИТЕЉИ НАРОДНИХ МУЗИЧКИХ ИНСТРУМЕНАТА У ЧАЧАНСКОМ КРАЈУ

Гусларство у западној Србији постоји од давнина, а гуслање остаје и до данас омиљена свирка старијих. Овај народни музички инструмент од „сувог“ јавора, само са једном жицом (струном), са „тананим“ гудалом и веома скромним тонским опсегом од једне квинте (пет тонова), имао је (и има) многоструки значај. Пре свега, треба истаћи благотворни утицај гуслања и певања уз гусле на буђење лепих осећања и узвишеног духовног живота, код онога који гуди и пева, али и код његових слушалаца. Певање уз гусле имало је у првом српском устанку покретачку снагу народних маса код оружаних сукоба Срба са турским угњетачима, а касније и против осталих окупатора.¹ Наш истакнути етнолог, професор др Петар Влаховић, наводи да је гуслар био присутан у нашој народноослободилачкој борби, и то не само као посматрач или сведок, већ као борац револуције.² Крај свега тога, гуслари су одиграли значајну улогу у чувању и богаћењу нашег народног језика. Ништа мањи им значај не бејаше и у музичком васпитавању младих нараштаја. ОвOME у прилог иде и податак да је један од највећих уметника светске оперске сцене у

другој половини XX века Мирослав Чангаловић (бас) човек „који је живот почео уз гусле“.³

Чачански крај, познат из доба Милоша Обреновића као пожешка нахија, био је Вуку Караџићу, у неку руку, ризница народних песама. То, а и да је овај крај имао добре гусларе, дознајемо из Вукове преписке са Милошем Обреновићем⁴ и с нахијским кнезом Васом Поповићем.⁵ Из Србије „само Пожешку и Ужичку нахију (тј. данашњи ужички крај) спомиње он (Вук, примедба Д. Ј.) као праву епску област, онакву, по свему изгледа, као што су Херцеговина и Црна Гора“.⁶ Судајући по томе, можемо рећи да је чачански крај од вајкада био колевка добрих гуслара и наше народне епике. Овако велики утицај гусала и гуслања на песнички подстицај доказује и др Душан Недељковић. Овај врсни научник упозорава на чињеницу да је Његош — „највећи песник мислилац модерног доба... у основи свега тога био и до краја свога живота остао гуслар и фолклорист“.⁷ Коначно, можда у свим овим сазнањима, а и у чињеници да је даровитост наследна, треба наћи објашњење за изузетну појаву што је чачански крај давао (и даје) велики број истакнутих песника (Даница Марковић, Стеван Луковић, Владислав Петковић—Дис, Момчило Настасијевић, Милош Јовашевић, Драгољуб—Лека Обућина, Бранко В. Радичевић, Драгослав Грбић, Ранко Симоновић, Бранислав Петровић, Александар Ристовић и низ младих, па и најмлађих).

За нашу фолклористику свакако ће бити од значаја ако се одговори на питање: да ли се гусларство и данас негује у чачанском крају? У вези с тим, а с обзиром да се гусле не производе фабрички, корисно би било дознати да ли се израдом гусала, па и других народних музичких инструмената, још и данас бави човек овога краја. У литератури, која нам је доступна, нисмо о томе могли да пронађемо било какве податке. Оно што нам пружа неуморни сакупљач народних умотворина Љубиша Р. Ђенић, из Чајетине, веома је занимљив и вредан материјал, који се, међутим, односи на златиборски крај, на некадашњу ужичку нахију.⁸ Истакнути етнолог-фолклорист Митар С. Влаховић, пропутовао је 1936. године долином Моравице и Скрапежа и обавио значајна истраживања о гусларима Ивањице, Ариља, Пожеге и Косјерића. У његовој студији о гусларима тога региона налазимо и податке о једном гуслару из чачанског краја. Ту, између осталог, стоји: „Љубомир Живковић, стар 72 године, рођен у Трнави код Чачка. Научио је сам помало да чита и пише, али је читао мало песама. У неколико варошица служио је као келнер, а у Гучи је био пекар. Од 1920. године држи у Ивањици кафану, у којој има своје

гусле. Кад гуди, приудара са четири прста леве руке, али са малим најмање. Глас гусала и песме сложи добро, а пева јасно и лепо“.⁹ Још један познати научник, др Боривоје М. Дробњаковић, обавештава нас о гусларима западне Србије, али из златиборских Рудина. Он пише: „Старији се за време Божића, на славама и на другим састанцима, нарочито у току јесени и зиме, скупљају око гуслара чије гуђење и певање предано слушају“.¹⁰ Из новијег времена, само је новинар Радован М. Маринковић објавио запажене репортаже о неким гусларима са овога подручја.¹¹ Нажалост, вишегодишње постојање музичке гране Радио Чачка није нам могло пружити о томе било какве изворе.

Због свега тога, то наше интересовање, а и општа потреба да се почне систематско прикупљање података о гусларима и градитељима народних музичких инструмената овога краја, захтевали су колективно трагање. Прихватили смо се тога посла 1969. и 1970. године са ученицима Основне школе „Ратко Митровић“ у Чачку. Ђаци ове школе су, углавном, из села расутих по северним падинама планине Јелице и по источним падинама планине Овчара. Сва та села гравитирају чачанској котлини. Тако нам је било омогућено да организујемо ово трагање на једном одређеном подручју, па и шире (с обзиром да неки ђаци потичу и из оних породица које су се недавно доселиле у Чачак из моравичког краја, Драгачева, Санцака, са Златибора), и да дођемо до ових резултата. Овакав тимски рад у народу био је условљен још и неким вишим разлозима. Пре свега, жеља нам је била да се школска омладина заинтересује за фолклористику (кроз стваралачки рад), а преко ње да упозна нашу народну музичку прошлост и наш народни музички инструментариум. С таквим сазнањима, сматрали смо, лакше ће се увидети садашњи ступањ наше музичке културе и утврдити: од чега смо почели и колико смо, за један и по век, постигли у односу на европску и светску музичку културу. Тај логички редослед поимања ствари и таква упоређења могу, у знатној мери, да учврсте школску омладину у позитивној оцени нашег брзог успона на свим пољима музичке културе (у извођачкој и стваралачкој музици, у развоју музичког инструментариума, отварање музиколошких института, порасту музичког школства, осавремењавању музичке наставе по општеобразовним школама, броју музичких удружења, музичких часописа итд.). Поред овога посла, а из истих разлога, наша је сарадња обухватала и нека друга подручја фолклористике, па резултати и ту, верујемо, нису изостали.¹²

Прикупљена грађа са овога подручја обавештава да се у чачанском крају, поред гусала, изграђују још и фруле (свирале), двојнице,

тамбуре, гајде и нека врста трубе од коре дрвета. Израда гусала је само споредан посао њихових градитеља. Рекло би се да је та вештина грађења доступна малом броју људи. Те градитеље срећемо ређе у граду (Радивоје Шапоњић и Млађен Чупић у Чачку), а више у селима око Чачка, по Драгачеву и у моравичком крају. Овде смо унели још и податке о неким градитељима ван чачанског краја (из околне Кокиног Брода). Међутим, прилично је велики број градитеља народних дувачких инструмената од дрвета (фрула и двојница), док три податка говоре о градитељима тамбура, два о мајсторима за израду гајди, а само један о градитељу дрвених труба (Матије Петровић из Парменца). Судајући по свему томе, народни музички инструментариум чачанског краја прилично је разноврстан.

Сав прикупљени и изложени материјал потврђује да је гуслање у чачанском крају присутно и у ово наше, атомско доба. Продор и радио, телевизије, филма и путујућих музикантских група, са свим ширенилом њихових програма за село — почев од нашег изворног мелоса, па све до поплаве лажне и накарадне песме „у духу народном“ — нису могли да униште гусле, гусларе и гуслање. Шта више, добри гуслари још уживају поштовање у својим селима и „далеко изван њих“. Подаци, које излажемо кроз казивања, говоре и то да су народни музички инструменти у чачанском крају у употреби код свих народних слава и прослава, при радним акцијама, као и приликом свих колективних прослава (мџба), које људи овога краја вековима проводе као бесплатну помоћ и људско разумевање својих суседа око сређивања већих радова (код комишања кукуруза, косидбе, подизања зграда, бербе грожђа, стриже оваца, прѣла, итд.).

Што се тиче методологије, при излагању сакупљене грађе сматрамо да је најпогоднији начин казивања. У таквом поступку можемо да представимо наше сараднике и омогућимо им да, ту и тамо, изнесу и своја размишљања о значају гусала и гуслара за нашу народну историју и културу. Кад се већ зна да су то пионери и омладинци нижег школског узраста, онда те мисли имају, у васпитном погледу, посебан значај. Само, „данас ми то видимо друкчије, вреднујемо друкчије, односимо се друкчије него што су се односили људи у време српског устанка, у том стваралаштву видимо уметничку лепоту и особен израз народног духа“.¹³ Поред организовања трагања и руковођења акцијом прикупљања, наша улога сводила се још и на самостално истраживање, као и на проверу прикупљених података, на обраду, уређивање и систематизацију грађе.

Наша је жеља да овај етномузиколошки рад послужи као скроман прилог почецима свеобухватнијег истраживања фолклора овога подручја. Јер, чачански крај је у томе погледу, што песникиња рече за Србију, велика тајна.

Аутор овога рада открио је једног непознатог а веома обдареног градитеља гусала, па о њему доноси ове податке:

1. У Чачку, у Улици Филипа Филиповића бр. 12, живи РАДИВОЈЕ ШАПОЊИЋ, радник у чачанском предузећу „Слобода“. Рођен је 1929. године. Његово родно село, Комарани, налази се у близини Нове Вароши.

Гусле које нам је показао овај градитељ—самоуки резбар, представљају несумњиво уметничку вредност. Све је на његовим гуслама богато изрезбарено и врло лепо обликовано. Гусле су му складних линија. На први поглед, рекло би се да су нешто дуже, али то је због богатих украса на самом врху. Гусле су од јаворовог дрвета, а преко проширеног, резонантног дела (карлице) превучена је врло лепо препарирана јарећа кожа. Шапоњић је своје гусле украсио изрезбареним ликовима историјских личности. Веома су упечатљиви ликови: Кнеза Лазара, Милоша Обиљића, Ивана Косанчића, Карађорђа, Милоша Обреновића, Хајдук Вељка и Петра Петровића — Његоша. Испод сваког лика урезано је име. На горњој страни врата гусала налазе се изрезбарени стихови:

„Гусле памте битке и јунаке
и синове Југовића мајке“.

На бочној страни врата налазе се стихови:

„Пјесници су опјевали давно
Куманово и Косово равно“.

На другој бочној страни урезан је натпис:

„КОСОВО 1389“.

Врх гусала украшава коњска глава, а на њој орао. Шапоњић каже да орао симболизује слободу народа. Чивија, којом се на-

тежу струне, представља посебну резбарску вредност. Доњи део чивије, онај који се узима у шаку и окреће при затезању струна, представља кубуру, а врх чивије, што се налази на предњој страни гусала, има облик дивокозине главе. Гудало је урађено, такође, од јаворовине. Оно је савијено и представља две ушлетене змије, постављене у супротном правцу. Гудало се при гуђењу може узимати са оба краја.

Радивоје Шапоњић каже да је ове гусле градио око годину дана. Он се дуборезом почео да бави још као дечак. Његов отац, Раденко, познати тесар у Комаранима, прочуо се израдом дрвених зграда, ралица, кола (са волујском вучом) и осталих грубљих оруђа од дрвета. Његовим алатом се служио и син му Радивоје, правећи од дрвета кутије за дуван, преслице и друге ситније предмете. Све је то дечак Радивоје украшавао разним орнаментима. Иначе, израдом гусала се бави тек у неколико последњих година. Направио је десетак гусала и све их поклонио својим рођацима.

Шапоњић се при изради гусала служи обичним алатом. То су: длета, скобла и дубач. Јаворово дрво проналази у свом родном крају, у околини Нове Вароши. Његове гусле имају леп, светао, јасан и прилично јак тон. Он лено гуди. Приудара са четири прста леве руке. Пева само у кругу породице.

Овај човек рече да су његове гусле биле изложене у Чачку, током лета 1972. године, приликом одржавања радничке културне смотре „СУСРЕТИ ДРУГАРСТВА“. Изложба је била у чачанском Дому културе, а његове гусле су наишле на похвале бројних посетилаца. Он рече да је то остало и у књизи утисака. Па ипак, нико се тада није сетио да награди овог самоуког резбара — радника, па ни да откупи његове гусле. А Шапоњићеве гусле су лепота своје врсте.

2. Гуслар МЛАЂЕН ЗЕКОВИЋ живи у Чачку. Са својом породицом станује у Новом насељу у Атеници. Запослен је у Ремонтном заводу, као металостругар. Рођен је 13. новембра 1940. године у Бјелосављанима, општина Соколац (БиХ). Пореклом је из црногорског племена Дробњака. Прадед му, Зеко, бежаше убио Турчина, па с породицом избеже на Гласинац, где су, углавном, насељене црногорске породице.

„Памтим да је гусле у кућу донео брат ми Видоје, враћајући се са радне акције у Какњу. Те гусле, неугледне, примитивно грађене, узео мој отац Јован и почео да гуди. Потом, запева песму „Болани Дојчин“. То је био мој први сусрет са гуслама. Уз оца, почех и ја да гудим. Брзо сам схватио вештину гуслања. Певање ми је ишло још лакше. Као једанаестогодишњака, водили су ме родитељи по славама и свадбама, па сам суседе и рођаке одушевљавао својим певањем и гуслањем“.

Тако нам је описао своје прве гусларске дане Млађен Зековић. Из разговора дознасмо да су му омиљене народне песме преткосовског, косовског, ускочког и хајдучког циклуса, као и све песме из циклуса о Марку Краљевићу. Нарочито воли хајдучке народне песме.

Учланио се, 1963. године, у гусларску секцију при друштвеном дому ССРН на Вратцима, у Сарајеву. Ту их је било четворица. Убрзо се тај круг ширио, па је секција, 1966. године, прерасла у Гусларско друштво „Филип Вишњић“. Данас то друштво окопља око 250 гуслара.

„Ту има: сељака, радника, ученика, студената, генерала и универзитетских професора“ — каже овај народни гуслар.

У својој 24. години Зековић је гудио у програму Радио Сарајева. Снимио је доста песама. Ту су: „Сарајевски атентат“ (III део), „Симела Шолаја“, „Игмански марш“, „Смрт народног хероја Данила Ђокића“. Поред снимања за програме Радио Сарајева, гуслар Зековић је, само у току пет година, имао преко тридесет наступа на приредбама.

У Јајцу је, 1967. године, одржаван XV конгрес Савеза фолклориста Југославије. Ту, пред делегатима из земље и иностранства, Зековић је био одабран да наступи са песмом „Стрељање ђака“.

До сада је гуслар Млађен Зековић снимљен на три грамофонске плоче. Све су то издања загребачког „Југотона“. На једној плочи му је песма „Доктор Иван Рибар и синови“ (аутори: Душан Зековић и Милисав Миковић). На том снимку, поред њега, учествује као рецитатор ондашњи првак Народног позоришта у Сарајеву, Борис Смоје. Зековић нам је показао писмо које му је упутила супруга почившег Ивана Рибара, позната загребачка сликарка Цата Дујшин—Рибар. Ту, између осталог, стоји:

„Поштовани друже Зековићу,

Необично ме обрадовала Ваша плоча у којој славите мога Ивана и његове синове“.

На другој грамофонској плочи снимљен је Зековић са песмом „Разбоље се Перо Косорићу“, а на трећој је песма „Смрт народног хероја Пера Косорића“ (аутор: Томо Ђукић, потпуковник ЈНА).

Зековић поседује и јавна признања за своју гусларску активност. Показао нам је диплому Гусларске секције Вратца — Сарајево, за учешће на републичком такмичењу. Ту је диплома Савеза аматерских културно-уметничких друштава и организација у Сарајеву, као учеснику „Гусларске вечери“ на VIII фестивалу. Уз њих је и диплома „за часно вршење дужности и дугогодишњи активан рад“ од Гусларског друштва „Филип Вишњић“ у Сарајеву (1969. године). Најзад, показао нам је диплому која му је додељена као знак признања за учешће на такмичењу гуслара Југославије (новембра 1971. године). Тада је Зековић успео да уђе у финале.

Године 1972. гуслао је и певао Млађен Зековић у хали спортова (Нови Београд), на приредби Савеза бораца народноослободилачког рата. У време ових разговора (1973) он се спрема за снимање четврте грамофонске плоче. За то је одабрао песму Радојице Вукичевића „Поема о Југославији“. Овај гуслар највише снима нове гусларске песме. То траже од њега. Међутим, како то он рече, у крви му леже песме: „Старина Новак и дели Радивоје“ и, као најдража, „Старина Новак продаје Грујицу“. Те песме, вели, пева за своју душу.

Овај народни гуслар има одличну технику гуслања. Кад свира, приудара са четири прста леве руке. Он има беспрекорну дикцију. Глас му је пријатан, средње висине, снажан. После обављеног разговора отпевао нам је песму „Милош Обилић и Мехмед Арапин“. На својим јавним наступима Зековић се појављује у босанском народном оделу. То је сеоска ношња са Романије. У Чачак је дошао 1969. године и са породицом се настанио у Атеници. На жалост, у Чачку гуслар Млађен Зековић нема прилике да наступи.

КАЗИВАЊА

I

ГУСЛАРИ И ГРАДИТЕЉИ ГУСАЛА

Аница Ђукић из Парменца:

3. Гуслари су обични људи. Такве су и гусле: обичан народни музички инструмент. У доба српског ропства под Турцима гуслари су кришом окупљали народ. Певајући и гудећи уз гусле наш народ је, упркос дугом, вишегодишњем робовању, успео да очува свој народни језик и своје обичаје. Зато се слободно може рећи да су гусле биле чувар српске слободарске мисли.

Познајем гуслара ОБРАДА ПУШКАРИЦУ. То је стар човек и преко лета се може видети како у своме дворишту, обично недељом, гуди уз гусле и пева старе народне песме. Обрад зна приличан број тих песама, епских и лирских. Он живи у Парменцу. До пензионисања био је помоћни радник у основној школи. Има бројну породицу. Сада је у 72. години. Кућа му се налази поред Западне Мораве, крај пута Чачак—Титово Ужице.

Зоран Белчевић из Чачка:

4. У моме суседству живи отресити старац, МЛАЂЕН ЧУПИЋ. По народности је Црногорац. Рођен је у Буковици, преко Жабљака, 1900. године. Од 1919. живео је у селу Кичави, код Павина Поља (бивши срез бјелопољски). Био је ратник у оба светска рата. У народноослободилачкој борби је учествовао од 1941. године. После другог светског рата живео је у Сивцу (Војводина) као колониста. У Чачак је дошао 1964. године. Овде је подигао лепу кућу, у којој живи са породицом.

Иако доста стар, Чупић још увек добро поправља ислужене лежаје, фотеле и стари намештај. Поред тога, он је одличан градитељ гусала. И не само то! Овај крепки Црногорац уме изванредно лепо да гуди на гуслама и да пева народне јуначке песме.

Чупић је направио око стотину гусала. Недавно је направио гусле са козјом главом на врху. Друге му имају на врху сокола. Гудало прави у облику двоглаве змије. Његове гусле имају из-

резбарене украсе: лаворове венце, ликове јунака и друге симболе слободарства и витештва. Своје гусле премазује лаком, те се пресијавају. Никада Чупић не прави гусле по претходно нацртаном плану, већ узима јаворово дрво и одмах гради.

Често Млађен Чупић окупља око себе своје унуче и нас младе из суседства. Пева нам старе хајдучке песме, а певање завршава неком шaljивом песмом. Омиљене су му песме: „Ага од Рибника“, „Ага Смаилага Ченгић“ и „Женидба цара Шћепана“.

Првоборац Млађен Чупић на глави увек носи црногорску народну капу, а груди му красе: Орден заслуге за народ и Медаља за храброст. Овај народни гуслар има леп, висок глас, пева јасно, а кад гуди приударе са четири прста.

Гуслар и градитељ гусала, Млађен Чупић, живи у Чачку, у Улици 202, број 59.

Сибинка Пантовић из Јездине:

5. Трагајући за гусларом, чула сам да у Ерчегама, селу на планини Голији, живи ЧЕДО НОВАКОВИЋ. Посетила сам га. Он има око 70 година. Деда—Чедо врло лепо гуди уз гусле. Он каже да гуди „још од малих ногу“. Кућа му се налази покрај саме реке Ношнице. Он гуди уз гусле и пева. Радознала деца и младеж поседају на земљу и слушају га.

Овај гуслар преживео је оба светска рата. Борио се за слободу и социјализам. Био је неколико пута рањаван. Старост му не смета да крeпко пева о Косову и Сутјесци. Због свега тога, поштован је у свом селу и далеко изван њега.

Милоје Каровић из Чачка:

6. Село Зеоке је у Драгачеву. Тамо је живео мој деда, МИЉКО КАРОВИЋ. Он је био добар гуслар. Говорио нам је да добри гуслари никада нису заборављали своје гусле: ни у добру, ни у злу. У време нашег робовања под Турцима и Немцима, гуслари су имали одговоран задатак: да преносе на млађе слободарску мисао. Чак и рањени гуслар узимао би свој инструменат и олакшавао би патње гуслањем и певањем.

Миљко Каровић је умро у својој 74. години. Његове гусле наследили су синови, Милутин и Милош. И они гуслају.

Љубинка Костић из Видове:

7. Од моје бабе чула сам да је до 1954. године живео у Дуча-ловићима, селу на Овчару, ОБРАД МИЛИВОЈЕВИЋ. Он је био обдарени мајстор за израду гусала и свирала. Данас на његовом гробу стоји стамен са исклесаним гуслама и свиралом.

Радојле Каличанин из Јездине:

8. Познајем једног веома вештог гуслара. То је БОЛЕ САВ-КОВИЋ. Он има око 70. година. Живи у селу Штаваљ, код Сје-нице. Поред тога што лепо гуди уз гусле, он је и добар градитељ овог народног инструмента.

Вилотије Борчић из Чачка:

9. У селу Рожанству, код Титовог Ужица, живи МИЛОСАВ РИСТАНОВИЋ. Овај човек је мајстор у изради свирала и гу-сала. Иако више зарађује продајом фрула, он је у свом крају познатији као гуслар. Милосав није само чувен у Рожанству не-го и даље, јер га, као познатог гуслара, позивају и у околна села.

Зорица Ђетеновић из Чачка:

10. Мој деда, ујак моје мајке, још од малена је волео народну песму и свирку. Кад је одрастао, постао је градитељ гусала. Мој деда се зове ЖИВОРАД МАРИЧИЋ. Стар је 61 годину и живи у околини Ивањице, у селу Смиљевцу. Поред тога што је мај-стор у прављењу гусала, он је још познатији по томе што уме лепо да пева и гуди. Нема у селу прела без мог деде Живорада.

Гордана Мирковић из Чачка:

11. Од мојих родитеља дознала сам да у селу Крајновићима, код Сјенице, живи РАДИВОЈЕ ШИЉКОВИЋ. Кажу да је рођен 1912. године и да је био познат као градитељ гусала, али да у последње време не обавља тај посао.

Радмила Алексић из Чачка:

12. Чула сам од мога деде да у селу Јелићи, изнад Каменице и Дружетића, у околини Пожеге, живе браћа ТРИФУНОВИЋИ,

МИЛАН и МИЛОШ. Старији брат, Милан, стар 67 година, прави гусле и врло лепо на њима гуди. Млађи, Милош, има око 63 године и бави се израдом фрула. Он је у селу познат и као свирач на фрули.

Сибинка Пантовић из Јездине:

13. Трагајући за гусларом, наишла сам у селу Турици, код Гуче, на **ТОМА МИЛИНКОВИЋА**. То је земљорадник, од 45 година. Још као младић почео је да гуди уз гусле и да уз њих пева народне песме. Када се у селу организују комишања, прела или неки слични скупови, Тома Милинковић је тамо са својим гулама.

Мила Грујовић из Јездине:

14. У селу Лиси, близу Ивањице и Прилика, био је познати гуслар и градитељ гусала **ДРАГОСЛАВ РАЈИЧИЋ**.

Зоран Грујовић из Чачка:

15. Од Николе Грујовића, који станује у Чачку, Ул. Ратка Митровића 219, дознао сам да у селу Сеништима (задња пошта Драглица) живи **РАДОЈИЦА ВАРАГИЋ**, стари, али још активни гуслар. Од Грујовића сам дознао да у селу Радојињи (задња пошта Кокин Брод) има неколико добрих гуслара. То су: **ЂИРО МАНИЋ**, **РАДОСЛАВ КАПЛАНОВИЋ**, **ВЕЛИЗАР СУБОТИЋ**, **ЂОРЂЕ ЂИРКОВИЋ** и **ПРВОСЛАВ ЂИРКОВИЋ**. Сви су они добри гуслари. Тај дар су наследили од својих очева и дедова.

Радослав Милошевић из Парменца:

16. Инструменат који је сачувао част и борбену славу нашег народа биле су гусле. Гуслари су у најтежим данима ропства подстицали наш народ на борбу за слободом. Отуда гусле не сматрамо само народним музичким инструментом, него и чуваром језика и слободарског духа.

Горди старац **МИЛОШ ЂУКИЋ**, из Паковраћа, чува гусле које се у његовој породици преносе с колена на колена. Кад се укаже прилика за породичне свечаности, славе и прославе, он

ГУСЛАРИ И ГРАДИТЕЉИ НАРОДНИХ МУЗИЧКИХ ИНСТРУМЕНАТА
У ЧАЧАНСКОМ КРАЈУ

узима гусле, загуди на њима танано, попут птичијег лета, и пева познате јуначке песме: „Бој на Љубићу“, „Косовка девојка“ и друге.

Драгица Пајовић из Чачка:

17. У моме родном селу, Виљуши, живи МИЛУН МИЛУНОВИЋ, стар 67 година. Он се не бави израдом гусала, већ је познат као гуслар. Нарочито лепо пева песме о Косову и косовској трагедији.

Драгић Каличанин из Чачка:

18. Мој деда ЛУКА БОЈОВИЋ је родом из Васиљевића, голијског села у моравичком крају, више Ивањице. Он је недавно умро с гуслама у рукама. Причао ми је да се израдом гусала бавио још од детињства. Он је израду гусала сматрао својим главним занимањем, а остале послове у домаћинству обављали су укућани. Деда је своје гусле продавао.
Често ми је говорио:
— Гусле ћу правити и до смрти.
Тако је и било.

Вера Видаковић из Чачка:

19. Мој отац, ВИДАК ВИДАКОВИЋ, стар је 38 година. Некад је живео у селу Кушићима, на планини Јавору. Он је, још као дечак, слушао свога деду, који је умео лепо да гуди уз гусле и да пева народне песме. Од свога деде је и мој отац научио гуслање, па често узима наслеђене гусле и пева хајдучке песме, а нарочито оне о нашој народноослободилачкој борби.

Никола Бјелић из Јездине:

20. У селу Драгојловићима, близу Сјенице, живи МИЛИЈА КНЕжевић, стар око 70 година. Поред тога што уме да изрезбари гусле, он зна да гуди и да пева. Сем тога, даровит је, па уме и сам да опева разне догађаје. Овај човек је био ратник, па је своје доживљаје опевао и по томе је знан у том делу старе Рашке.

Микан Дидановић из Лознице:

21. У селу Јездини, код Чачка, живи ЂУНИСИЈЕ ОСТОЈИЋ. Рођен је 1887. године. Био је познати гуслар. Док га старост није савладала, узимао је у слободном времену гусле и певао уз њих. Сада му руке дрхте, па научене песме само казује, а врло ретко и запева. Није се бавио грађењем гусала. Своје гусле купио је још одавно.
(Умро 20. јануара 1973. године. — Примедба Д. Ј.)

Гордана Пајовић из Чачка:

22. Мој деда је био гуслар. Умро је у 69. години. Звао се ОБРАД ПАЈОВИЋ. Није се бавио израдом гусала, већ је само гудио и певао уз њих. Омиљене песме су му биле: „Стари Вујадин“, „Краљевић Марко и Муса Кесеџија“, „Кнежева вечера“ и сличне. Мој деда је живео у Јездини, а кад је умро сахрањен је у јездинском гробљу.

Славољуб Кривокућа из Парменца:

23. Године 1968. умро је на Јавору мој деда, по мајци. Звао се НОВИЦА ВУЈОВИЋ. Био је познати гуслар у том планинском крају. Певао нам је о боју између Срба и Турака, као и о бојевима на Мишару, на Марици, а знао је и читав низ песама о Косову.
После његове смрти, остале су његове гусле да висе о клину, јер његови млађи нису вични гуслању.

Бранка Марковић из Јездине:

24. На левој страни Западне Мораве, низводно од Чачка, налази се село Горња Горевница. У овом питомом селу живи СЛАВКО МАНДИЋ. Он је мој рођак. Кад, преко лета, одем тод теча-Славка, он недељом или неким другим празником узима гусле и пева. Поред тога што је добар гуслар, он има веома леп глас, па је милина слушати га.

Олгица Вуловић из Јездине:

25. МИОДРАГ РЕНДУЛИЋ, стар 70 година, познати је гуслар и градитељ гусала. Он живи у Драгачеву. То је мој деда. Он вешто

гуди уз гусле, али није вичан певању, па избегава да пева. Обично, кад је у селу прело или било која друга моба, деда Миодраг гуди уз гусле, а уз њега се увек нађе добар певач.

Гордана Анђелић из Јездине:

26. Село Церова налази се у околини Ариља. У том селу живео је познати гуслар **БОГДАН КОВАЧЕВИЋ**. Имао је лепе гусле и сматрао се гусларом каквог нема на далеко у овоме крају. Он никада није наплаћивао своје гуслање, већ је то сматрао као лично уживање и потребу. Умро је у дубокој старости. Доживео је 85. годину, а његови укућани сматрају да је пок. Богдан баш због певања имао јака плућа и лепу нарав, па је зато и дочекао дубоку старост.

II

ГРАДИТЕЉИ ФРУЛА И ДВОЈНИЦА

Аутор овог рада дознао је да му у суседству живи веома познати градитељ фрула и двојница. После обављене посете и разговора с њим, ево неких података:

27. У Чачку (Ул. учитеља Мариновића бр. 17) живи **МИЛОЈЕ ЉУБИЧИЋ**, који се далеко прочуо израдом фрула. Рођен је у Мрчајевцима, 21. новембра 1906. године. Казивао нам је: „Још као дечак од 6—7 година, чувајући овце, а понекад са бабом чувајући стадо говеда, правио сам фрулице од зове и свирао. У сеоској основној школи, а касније и кроз два разреда гимназије у Чачку, био сам запажен као добар певач, па сам певао у ђачком хору. Године 1917. отац ми је купио хармонику у Београду. При повратку кући, у Горњем Милановцу, свратисмо у воскарску радњу Светислава — Лике Павловића. Он испроба моју хармонику, па ме отац остави код овога воскара да изучавам свирање. То ми је био сав музички наук. Даље сам био самоук, а од 1927. године свирао сам на хармоници као професионалац.

Већ 1933. године појавио сам се у Београду на утакмици за најбољег хармоникаша Југославије. Организатор утакмице било је хумано друштво „Др Драгослав Ј. Поповић“, које је помагало

издржавање сиромашне деце. Добио сам трећу награду за првенство у држави“.

Милоје нам је показао урамљену диплому о томе, као трофсј, а новчаног дела награде одрекао се у корист тога хуманог друштва.

Милоје Љубичић је 1938. године отворио у Чачку своју школу за свирање на хармоници по слуху. Од 1941. године престао је са јавним наступањима, а после рата свирао је на хармоници и фрули само на позиве друштвених организација и културно-уметничких друштава у Чачку.

Међутим, Љубичић је постао чувен и по изради фрула и двојница. Од 1963. године прави фруле, које штимује у свим тоналитетима. Није хтео да нам ода „тајну“ дрвета својих фрула. Показао нам је огроман број поштанских потврда које казују да се његове фруле траже широм наше земље: од Солина у Хрватској и од Брежица у Словенији, па све до Зајечара, Лесковца и других места Србије, а највише у Београду.

Своје фруле пресвлачи каучуком ради „пунијег тона“, а украшава их, местимично, металним облогама, прстеновима — „због боје тона, лепшег изгледа и очувања фруле“. Штимовање фруле је, такође, његова „тајна“, али нам је, ипак, рекао да то зависи од „ширине рупа за прстомет и од дужине фруле“.

Милоје је свога сина, Саватија, дао да од малена учи свирање на клавиру и хармоници, па је то сада школовани музичар-композитор. Успеси његовог сина познати су нашој и иностраној јавности.

Читавог живота Милоје Љубичић био је и остао извођач изворног народног мелоса. Цењен је као један од најбољих познавалаца народних песама и кола Србије. Своје пензионерске дане испуњава израдом фрула и двојница. То, како рече, „себи као надокнаду за малу пензију, а фрулашима и њиховим слушаоцима за увесељавање“.

Јован Илић из Паковраћа:

28. Недалеко од мога села налази се село Дучаловићи. У том месту живео је градитељ КОСТА КОВАЧЕВИЋ, звани „ЧУТУРАШ“. Правио је чутуре, двојнице, свирале и друге ствари. Умро је 1948. године, у дубокој старости. Сада, у свом дому, по-

томци покојног „Чутураша“ чувају извештан број народних инструмената, који су обликовани под прстима овог домишљана.

Радојко Петронијевић из Парменца:

29. Ја знам човека који је правио фруле и двојнице. Обдан, чувајући овце, залазио би по шуми и тражио погодно дрво. Увече, у току јесени и зиме, правио је гласовите фруле и двојнице. У пролеће се упућивао ходом преко планине Јелице на вашар у Чачак. Увече се празне торбе, али с пуним „шлајпеком“ пара, враћао у село.

Овај мајстор се зове РАДОВАН СТАНИЋ.

Љиљана Цибраковић из Чачка:

30. Причао ми је мој ујак, који живи у Ивањици, да у селу Будожели, близу Ивањице, живи ДРАГОЉУБ МИЋИЋ. То је човек од око 66 година. У свом крају познат је као градитељ народних музичких инструмената — свирала и двојница.

Милош Јовановић из Беолине:

31. У селу Турици, близу Гуче, живи НЕДЕЉКО ЧВОРОВИЋ. Он има 67 година и најпознатији је мајстор за прављење фрула. Овај човек је добар зидар и столар. Међутим, далеко се прочуо по својим фрулама. И мени је једну направио.

Драгица Јелисавчић из Парменца:

32. До пре неколико година живео је у Бајиној Башти БЛАГОЈЕ ЈЕЛИСАВЧИЋ. Био је, у селу, познати весељак. Поред тога, још је познатији по умешности прављења свирала. Уз то, умео је на свирали да одсвира сваку песму и многа кола. Био је срчани болесник, па су га укућани штедели од свих тежих послова. Његово је било да буде уз овце и да прави свирале. Умро је у својој 49. години, а сахрањен је у Бајиној Башти.

Славољуб Чоловић, Чачак:

33. Од мога деде, Павла, из Слатине, чуо сам да у селу Катрги, крај Западне Мораве, живи БОЈО МИЋОВИЋ, звани „БИБАН“.

Он има око 67 година. Овај стари човек, даровит и вредан мајстор, зна да прави свирале и да на њима лепо свира. Своје свирале украшава металним прстењем.

Своју децу, сина Ненада и кћерку Полку, школовао је за музичаре. Чујем да су они сада истакнути професори музике у Београду. Чика — Бојо „Бибан“ зна да свира још и на хармоници, али и да поправља разне инструменте.

Зоран Гавриловић, Чачак:

34. Од моје бабе и мога деде, који живе у близини Ариља, дознао сам да у селу Латвици живи ДРАГУТИН БЈЕКИЋ, стар 68 година. Овај човек познат је као градитељ фрула, двојница, а и као добар фрулаш.

Микан Дидановић из Бељине:

35. Мој деда је градитељ народних музичких инструмената. Он се зове ЉУБИША ЈЕЛИЋ, има 75 година и живи у селу Жежевици код Пожеге (Ужичке). Он прави фруле и двојнице, а понекад и гусле.

Драгица Нешковић из Бељине:

36. Од Добринке Ђурчић, старе 65 година, са станом у Улици Солунској бр. 31 у Чачку, сазнала сам да у Драгачеву, у дубокој старости, живи НИКОЛА ТАНАСИЈЕВИЋ, који се бави израдом народних музичких инструмената. Његове фруле су чувене по меком, нежном тону.

Драгољуб Чекеревац из Парменца:

37. У селу Бељини, недалеко од Чачка, живи ДУШАН ДОСТАНИЋ. Он прави и поправља музичке инструменте. Његово мајство се огледа нарочито у фрулама и двојницама.

Раденко Бодић из Лознице:

38. Село Зеоке је у Драгачеву. У том селу живи МИЛИСАВ ПЕТРОВИЋ. Овај човек се бави израдом народних инструмена-

та. Он се определио за фруле и двојнице. Стар је око 68 година, а раније је био познат и као свирач на овим инструментима.

Раде Пунишић из Чачка:

39. На планини Голији, у Средњој Реци, живи ДРАГАН ПУНИШИЋ. То је средовечан човек, стар око 50 година. Бави се изградом народних музичких инструмената. Из његових руку изашле су многе фруле и двојнице. Раније је тај посао обављао ревносно, а у последње време, обузет тешким сеоским пословима, све се ређе окреће изради фрула.

III

ГРАДИТЕЉИ ТАМБУРА

Снежана Крунић из Парменца:

40. Од мојих суседа чула сам да је у селу Лопижама, код Сјенице, живео човек по имену МИЛАН ЗЕЛЕНКАПА. Док је био млађи, држећи човек, правио је фруле и тамбуре. Суседи ми кажу да се у породици Зеленкапа налази приличан број тамбура, изашлих из руку овог градитеља.

Зоран Радисавчевић из Чачка:

41. Кад се од Чачка крене према Краљеву, старим путем, налази се на село Лазац. У том месту живи РАЈИЦА КОВАЧЕВИЋ, рођен 1909. године у Самаили. Овај човек је познат градитељ тамбура и по томе је цењен у читавом овом крају. Зими прави тамбуре, а с пролећа их носи у Краљево и продаје. За добијени новац купује материјал и наставља свој занат.

Гордана Анђелић из Јездике:

42. У околини Ариља налази се типично планинско село Висока. Ту живи старац РАДИВОЈЕ АНЂЕЛИЋ. Сада има 77 година. Још од своје шеснаесте године почео је да гради тамбуре. То је научио од оца. Његове тамбуре су са две жице. Он не може да

се сети колико је тамбура изградио у својој дугој мајсторској пракси. У последњих неколико година ретко кад је смогао воље и снаге да направи још неки примерак. Руке му се тресу, а и до материјала све теже долази.

IV

ГРАДИТЕЉИ ГАЈДИ

Гордана Анђелић из Јездине:

43. У Чачку, у Улици Пролетерских бригада, живи ВОЈИН СПАСЕВСКИ, рођен у Македонији 1897. године. То је старац од неких седамдесетак година. Он је био познати гајдаш у Македонији. Чика-Војин је и добар мајстор за израду гајди.

Драган Алексић из Чачка:

44. Моја породица се доселила у Чачак из села Краварице, у Драгачеву. У том селу и сада борави и ради РАДОЈИЦА ПЕРОВИЋ, који, поред двојница, уме да прави и гајде. Радојица има 72. године, а још од малена се интересовао за народне музичке инструменте.

V

ГРАДИТЕЉИ ТРУБА ОД ДРВЕНЕ КОРЕ

Миленко Петровић из Парменца:

45. У селу Парменцу до скоро је живео познати градитељ народних музичких инструмената. Он се звао МАТИЈЕ ПЕТРОВИЋ. Рођен је 1902. године, а умро је 2. новембра 1969. Покојни Матије умео је да прави фруле и двојнице, а од коре дрвета правио је трубе. У његовој кући и данас се чува изванредан број тих инструмената, његових рукотворина.

НАПОМЕНЕ

1. Генералпуковник ЈНА, Саво Ј. Оровић, тврди да су се гусле чуле „и у највећим мукама и окршајима, кад су пушке праштале и ножеви севали, и на тај начин много допринеле да се дочека и извојује народно ослобођење и створи наша социјалистичка република Југославија“. („Народне песме у ослободилачком рату и револуцији“, Зборник радова VIII конгреса Савеза фолклориста Југославије, 1961. године, стр. 195).

2. Професор етнологије Београдског универзитета, др Петар Ш. Влаховић, каже: „Ниједна епоха није нашла брже одраза у народним умовинама од наше народне револуције. Поникла из народних маса као праведна ствар: борба за слободу неминовно се морала слити и наћи одраза у народним песмама. То је, уосталом, допринос, моћно пропагандно оружје самог гуслара, који и овим путем учествује у револуцији“. („Гусларске народне песме о неким догађајима из народноослободилачке борбе“, Београд, 1955. године, стр. 9).

3. Тома Цацић: „И вук и ,ситан човек‘ “ — НИН, бр. 1153, 1973. године, стр. 19.

4. Преписка, књига I, стр. 326, 335, 338, 353.

5. Преписка, књига III, стр. 31, 74.

6. Светозар Матић: „Епско певање у ужичком крају“, Зборник Матице српске за књижевност, књ. XVII/2, 1969. године, стр. 211;

7. Др Душан Недељковић: „Његош гуслар и фолклорист“, НАРОДНО СТВАРАЛАШТВО—ФОЛКЛОР, Београд, св. 8, 1963. године, стр. 567;

8. Љубиша Р. Ђенић: „Гуслари на Златибору“, Гласник Етнографског музеја у Београду, Књ. XIII, 1938. године, стр. 140, 141;

9. Митар С. Влаховић: „О гусларима око Моравице и Скрапежа“, Гласник етн. муз. Бгд. књ. XIII, 1938, стр. 103, 104;

10. Др Боривоје М. Дробњаковић: „О гуслама и гусларима у златиборским Рудинама“, Гласник етн. муз. Бгд. књ. XIII, 1938, стр. 139;

11. Радован М. Маринковић: „Гуслари“, „Чачански глас“, 1. I. 1969. године, стр. 12; Исти: „Гуслар девојачког гласа“, „Чачански глас“ бр. 12, 19. III. 1971. године, стр. 5;

12. Видети нашу студију: „Народни обичаји у чачанском крају“, Зборник радова Народног музеја у Чачку, књ. II, 1971. године, стр. 175—208;

13. Петар Стамболић: „О традицији и традиционализму“ — НИН, бр. 1153, 1973. године, стр. 23.

ПОПИС ГУСЛАРА И ГРАДИТЕЉА НАРОДНИХ МУЗИЧКИХ ИНСТРУМЕНАТА

Благоје Јелисавчић
Богдан Ковачевић
Бојо Мићовић
Боле Савковић
Велизар Суботић
Видак Видаковић

Милоје Љубичић
Милош Вукић
Милош Трифуновић
Милун Милуновић
Миљко Каровић
Миодраг Рендулић

Војин Спасевски
 Драган Пунишић
 Драгољуб Мићић
 Драгослав Рајичић
 Драгутин Бјекић
 Душан Достанић
 Ђорђе Ђирковић
 Ђунисије Остојић
 Живорад Маричић
 Коста Ковачевић
 Лука Бојовић
 Љубица Јелић
 Матије Петровић
 Млађен Чупић
 Милан Зеленкапа
 Милан Трифуновић
 Милија Кнежевић
 Милисав Петровић
 Милисав Ристановић

Недељко Ђирковић
 Никола Танасијевић
 Новица Вујовић
 Обрад Миливојевић
 Обрад Пајовић
 Обрад Пушкарица
 Првослав Ђирковић
 Радивоје Анђелић
 Радивоје Шапоњић
 Радивоје Шилковић
 Радован Станић
 Радоица Перовић
 Радојица Варагић
 Радослав Каплановић
 Рајица Ковачевић
 Славко Мандић
 Тома Милинковић
 Ђиро Манић
 Чедо Новаковић

ПОПИС МЕСТА

Бајина Башта
 Бељина (Чачак)
 Васиљевићи (Ивањица)
 Виљуша (Чачак)
 Висока (Ариље)
 Горња Горевница (Чачак)
 Драгачево
 Драгојловићи (Сјеница)
 Дружетићи (Ужичка Пожега)
 Дучаловићи (Лучани)
 Ерчеге (Ивањица)
 Зеоке (Лучани)
 Јавор
 Жежевица (Ужичка Пожега)
 Јездина (Чачак)
 Јелићи (Ужичка Пожега)
 Катрга (Чачак)
 Кокин Брод (Нова Варош)
 Комарани (Нова Варош)
 Краварица (Лучани)

Крајновићи (Сјеница)
 Кушићи (Ивањица)
 Лазац (Чачак)
 Латвица (Ариље)
 Лиса (Ивањица)
 Лопиже (Сјеница)
 Мрчајевци (Чачак)
 Паковраће (Чачак)
 Парменац (Чачак)
 Радојиња (Нова Варош)
 Рожанство (Титово Ужице)
 Самаила (Краљево)
 Сеништа (Нова Варош)
 Смиљевац (Ивањица)
 Средња Река (Ивањица)
 Турица (Лучани)
 Церова (Ариље)
 Чачак
 Штаваљ (Сјеница)

У загради су општине у којима се дотична места налазе.

JOUEURS DE GUZLA ET FABRICANTS D'INSTRUMENTS DE MUSIQUE
POPULAIRE DANS LA REGION CACAK

C'est dans l'intention de contribuer aux recherches entreprises concernant le folklore de la région de Cacak que cette étude ethnomusicologique a été faite.

Les guzlas¹ et leurs interprètes existent depuis des temps immémoriales en Serbie de l'Ouest. Cet instrument de musique joua un rôle important dans l'histoire nationale et culturelle des Serbes. La région de Cacak était célèbre au XIXe siècle pour ses belles chansons populaires. Des documents d'archives nous prouvent que Vuk KARADZIC (linguiste, folkloriste et père de l'orthographe serbe) avait, à la suite de recherches, retrouvé les plus belles mélodies de cette région. L'art de la Guzla eût incontestablement une influence favorable sur les individus doués pour la poésie. Si l'on considère que le don est héréditaire on constate alors que cette partie de la Serbie est très riche en poètes et patrimoine poétique.

Nos recherches entreprises en 1969 et 1970 prouvent que les guzlas et leurs interprètes existent encore dans cette région. Nous avons recueillis ici des renseignements portant sur 30 joueurs de guzla et fabricants de guzlas. De plus, dans la région de Cacak, il existe encore 13 fabricants d'instruments de musique — flûtes et hautbois. On a également retrouvé 3 fabricants de tambours, deux de cornemuses et un de trompettes en écorce d'arbres.

Ces renseignements nous prouvent que l'instrumentarium populaire musical de la région de Cacak est assez varié. Aujourd'hui, ce n'est qu'au cours de manifestations officielles et que dans les camps de travail de la jeunesse que l'on peut encore entendre jouer de ces instruments.

Dragoljub D. JOVAŠEVIĆ

(1) GUZLA: instrument de musique populaire monocorde.